

СЛОВО МОЛОДИМ ВЧЕНИМ

Андрій Ірклієнко

науковий співробітник приватної установи
“Науково-дослідний Інститут морського
і космічного права”
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5689-2226>
andreyirklienko@ukr.net

УДК 342.4:78/23

25-РІЧЧЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ:
НА ШЛЯХУ ДО ФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

АНОТАЦІЯ. Аналіз українських політико-правових процесів засвідчує, що однією з головних причин політичних криз, які пережила та переживає наша країна, є не так недоліки тексту Конституції України, як відсутність належної політико-правової культури, поваги до Основного Закону, несприйняття владою принципу верховенства права, що означає, зокрема, необхідність при застосуванні норм права та їх тлумаченні дотримуватися насамперед інтересів людини і суспільства, а не чиновника, партії чи держави.

Мета статті полягає у виявленні тенденцій реформування Конституції України впродовж останніх 25 років та їх впливу на формування конституційної культури.

Методологічно обґрунтованим є висновок про те, що історія конституції у будь-якій країні невід’ємна від історії суспільства і держави. Кожен черговий етап їхнього розвитку характеризується новими моментами в соціально-економічних і політичних відносинах, здійсненні функцій держави, зміні форми правління. Ухвалення конституції має завданням відобразити всі якісно нові явища. Зміст економічних, політичних, духовних та інших соціальних процесів, що нині відбуваються у нашій країні, дає змогу зробити висновок про формування якісно нового етапу розвитку українського суспільства й держави. Конституція України набула чинності з моменту її ухвалення та розпочала діяти у конкретних історичних і політичних умовах, що сформувалися у 1996 р. у державі та характеризувалися існуванням доволі сильного Президента України, політично неструктурованого Парламенту та загалом несформованої політичної системи. Це фактично спотворило конституційну модель державної влади: встановлені межі президентських повноважень було розширено, що призвело до порушення балансу стримувань і противаг у механізмі державної влади.

Серйозним недоліком Конституції України є її надмірна “універсальність”. На підставі одних і тих же конституційних положень здійснювалася і лібералізація

економіки, і зміцнення позицій держави в економічній сфері, і побудова “владної вертикалі”. Безумовно, реформування Конституції України в контексті запровадження двопалатного парламенту передбачає наявність чітких політичних уявлень про шляхи розвитку української державності. Водночас спектр таких політичних уявлень досить широкий – від ліберальних до тоталітарних. Із політичних позицій Конституція України критикується як за недостатність лібералізму, так і за “надмірну” політичну й економічну свободу.

Ключові слова: Конституція України; Конституційний Суд України; конституційна культура; конституційна реформа.

Соціальна цінність сучасної Конституції України не викликає сумнівів. Нормативне регулювання прав, свобод та обов’язків людини і громадянина має демократичну спрямованість і відповідає змісту концептуальних положень, закріплених у Загальній декларації прав людини¹, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права², Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права³, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁴. Цінність Конституції України⁵ слід розглядати з позиції важливості для держави та її громадян. Для Української держави важливими є положення, які закріплюють її суверенність, незалежність, демократичність, соціальне спрямування і верховенство права (ст. 1). Для громадян України важливим є закріплення положень, забезпечення яких є обов’язком для держави. Це стосується життя, здоров’я, честі, гідності і недоторканності людини (ст. 3)⁶. Загальновідомою є теза про те, що конституційні норми, як правило, мають узагальнений характер. Водночас вони деталізуються у чинному галузевому законодавстві, що створює можливості для ефективної реалізації прав, свобод і законних інтересів населення України. Реалізація конституційних норм, які є нормами прямої дії, залишається однією з проблем, оскільки Конституція України не може безпосередньо і детально врегулювати конкретні суспільні відносини (наприклад, адміністративно-правові). Принциповим для успішного розвитку держави є не лише якісний демократичний зміст Конституції, а й практична дієвість Основного Закону, що стало особливо відчутно на сучасному етапі розвитку конституціоналізму в Україні. Зокрема, закріплених нею принципів, таких як верховенство права, пріоритет прав людини, законність, поділ влади

¹ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text> (дата звернення: 02.03.2021).

² Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text> (дата звернення: 02.03.2021).

³ Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 16 грудня 1966 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text> (дата звернення: 02.03.2021).

⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення: 02.03.2021).

⁵ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення: 02.03.2021).

⁶ Там само.

тощо. В юридичній літературі Конституцію держави прийнято називати Основним Законом, оскільки саме цей документ закріплює такі фундаментальні положення, як форма правління держави, її територіальний устрій, засади функціонування органів державної влади й місцевого самоврядування, основні права та свободи особи й громадянина тощо. Конституція будь-якої держави є тією нормативно-правовою базою, на якій будуються норми всіх галузей права, а тому зміни до неї мають бути виваженими, обґрунтованими, не залежати від зміни керівництва держави та мати своєю ціллю не поверхневі короткострокові зміни, а глибоке реформування, що прогнозоване на декілька кроків уперед.

Історія українського конституціоналізму є складовою історії держави і права України. Ґрунтовне вивчення історії українського конституціоналізму розпочалося у пострадянський період. Але особливого значення такі дослідження (І. Бойко, В. Гончаренко, В. Єрмолаєв, О. Копиленко, М. Копиленко, В. Кульчицький, О. Кресін, О. Мироненко, В. Рум'янцев, В. Тацій, Б. Тищик, Ю. Тодика, І. Усенко, В. Чехович, Ю. Шемшученко та інші) набули на початку ХХІ ст., коли стала актуальною проблема проведення конституційної реформи, що мала за мету впровадження сучасної європейської моделі конституціоналізму.

Мета дослідження полягає у виявленні тенденцій реформування Конституції України впродовж останніх 25 років та їх впливу на формування конституційної культури.

Аналіз українських політико-правових процесів засвідчує, що однією з головних причин політичних криз, які пережила та переживає наша країна, є не так недоліки тексту Конституції України, як відсутність належної політико-правової культури, поваги до Основного Закону, несприйняття владою принципу верховенства права, що означає, зокрема, необхідність при застосуванні норм права та їх тлумаченні дотримуватися насамперед інтересів людини та суспільства, а не чиновника, партії чи держави. Закономірним результатом цього є порушення положень Конституції. Тому, перш ніж говорити про написання нової Конституції та дискутувати про її зміст, до чого закликають провідні політичні сили України, необхідно ретельно дослідити досвід нашого конституціоналізму та встановити причини виникнення проблем, із якими зіткнулася держава.

Знаменною подією в історії України та великим досягненням стало прийняття 28 червня 1996 р. Верховною Радою України Конституції України. Варто відзначити, що Європейська комісія “За демократію через право” (Венеційська комісія), правники різних країн дали позитивні оцінки тексту української Конституції, визнали її такою, що цілком відповідає європейським стандартам. Конституція України набула чинності з моменту її ухвалення та розпочала діяти у конкретних історичних

і політичних умовах, що сформувалися у 1996 р. у державі та характеризувалися існуванням доволі сильного Президента України, політично неструктурованого Парламенту та загалом несформованої політичної системи. Це фактично спотворило конституційну модель державної влади: встановлені межі президентських повноважень було розширено, що призвело до порушення балансу стримувань і противаг у механізмі державної влади. Де-факто в Україні була президентська форма державного правління, а не президентсько-парламентська, що закріплювалася у Конституції України. Тогочасна модель урядування виявилася неефективною та не відповідала інтересам суспільства – призводила до неякісної державної політики, обмеження впливу Парламенту на вироблення державної політики, обмеження реалізації права громадян брати участь в управлінні державними справами, негативно позначалася на відкритості та прозорості вироблення державної політики, сприяла розвитку політичної корупції тощо. Отже, ухвалення Конституції України стало основним здобутком першого періоду та, одночасно, точкою відліку другого періоду розвитку українського конституціоналізму.

Зазначимо, що спроба конституційної реформи в Україні не є новою. 16 квітня 2000 р., за ініціативи Президента України Л. Кучми, відбувся всеукраїнський референдум щодо внесення змін до організації політичної системи. Характерною ознакою другого періоду конституційного процесу стала реалізація положень Конституції через новостворені правові акти (закони та підзаконні акти) і систему органів державної влади та місцевого самоврядування, передбачену Основним Законом. Тобто упродовж 1996–2006 рр. загалом були сформовані нормативні й організаційно-правові механізми реалізації Конституції України. У 2004 р. Верховна Рада України ухвалила зміни до Конституції України, відповідно до яких Україна з президентсько-парламентської республіки перетворилася на парламентсько-президентську, повноваження парламенту були розширені. Метою цієї реформи було наближення України до європейських держав, адже переважна більшість із них мають змішану форму правління. Загалом конституційні зміни в ухваленій редакції дають змогу не повністю досягнути мету конституційної реформи – “встановлення збалансованої та функціональної системи правління”. Положення Закону України “Про внесення змін до Конституції України” зберігали свою актуальність до 2010 р.

Нова спроба проведення конституційної реформи пов’язана із 3 березня 2015 р., коли Президент України П. Порошенко підписав указ, яким затвердив Положення про конституційну комісію, яка має розробити пропозиції щодо удосконалення чинної Конституції України та її зміни з метою задоволення сучасних потреб суспільства⁷.

⁷ Положення про Конституційну комісію: Указ Президента України від 3 березня 2015 р. № 119/2015 <<http://www.president.gov.ua/documents/19018.html>> (дата звернення: 02.03.2021).

Відзначимо, що першочерговим завданням на шляху становлення України як правової демократичної держави є подолання деформації правової свідомості та створення умов для підвищення рівня конституційної культури населення, активної й свідомої участі громадян у державотворчих процесах. Науковий рівень правового мислення та правосвідомості забезпечує не лише розвиток конституційної культури загалом, а й формування ідеалу правової особистості, яка поважає Основний Закон, визнає його верховенство в усіх сферах життя суспільства, своїми діями підтримує режим конституційної законності в Україні. Саме ці питання нині набули особливої актуальності й потребують подальшого дослідження. Слід зазначити, що в науковій літературі вже робилися спроби виробити поняття конституційної культури. При цьому найчастіше вона розглядається як частина політичної чи правової культури. Так, В. Кряжков розглядає конституційну культуру як частину політичної культури:

Конституційна культура – різновид загальної і зокрема правової культури, детермінований соціально-економічним, духовним і політичним ладом, станом конституційно-правового життя суспільства, що відображає міру освоєння і використання конституційних цінностей⁸.

На думку вчених, конституційна культура є історично сформованою, стабільною, цілісною, збагаченою досвідом поколінь і всього людства певну ціннісну систему переконань, уявлень, сприйняття правовідносин, правосвідомості – систему, що лежить в основі соціального суспільства, сприяє встановленню і реалізації основоположних правил поведінки на основі суспільної злагоди⁹.

Наведене визначення конституційної культури видається цікавим, однак воно не повністю характеризує її сутність. Для вироблення визначення конституційної культури необхідно встановити її природу і зміст. Насамперед слід відзначити, що конституційна культура має тісний взаємозв'язок із політичною і правовою культурою, єдиний базис у вигляді демократичних конституційних цінностей.

Під конституційними цінностями розуміються різноманітні об'єкти реальності, які насправді визнані як основні цінності, закріплені і гарантуються у використанні, реалізації, охороні та захисті в Конституції як основному законі громадянського суспільства і держави¹⁰. З аналізу положень Конституції України очевидно, що головною конституційною цінністю

⁸ В. Кряжков, 'Конституционная культура в зеркале правосудия Конституционного Суда Российской Федерации' (2011) 4 Актуальные вопросы конституционного правосудия 106–117.

⁹ Г. Арутюнян, *Конституционная культура: уроки истории и вызовы времени* (2005) 404.

¹⁰ К. Кондрашова, 'Регуляторы общественных отношений' [2017] 3 (16) Российская наука и образование сегодня: проблемы и перспективы 29–31.

визнаються права і свободи людини. Також до конституційних цінностей можна віднести державний суверенітет, верховенство закону, поділ влади, народовладдя тощо. При цьому закріплення цінностей є формальною ознакою, а визнаються вони конституційними з огляду на таке:

- 1) є загальними для різних соціальних, вікових, професійних, релігійних, національних та інших груп людей;
- 2) визнаються певним ідеалом, зразковою моделлю поведінки;
- 3) є стійкими і визнаними всіма людьми;
- 4) функціонують за умови їх дотримання усіма суб'єктами суспільних відносин.

Це призводить до необхідності розглянути конституційну культуру через взаємозв'язок із терміном “повага”. Відповідно до ст. 29 Загальної декларації прав людини:

Кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому тільки можливий вільний і повний розвиток особистості. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві¹¹.

З цього положення можна зробити висновок, що формування конституційної культури стає можливим при дотриманні принципу поваги прав людини.

Історичний досвід свідчить, що в багатьох країнах на конституційно-текстовому рівні простежуються загальні ознаки і тенденції розвитку сучасної конституційної культури. Водночас конституційна культура набуває нової властивості саме в тих суспільно-державних системах, де, поряд із конституцією, соціальною реальністю є і конституціоналізм, де конституційні норми і принципи є цінностями, сформувалося необхідне та достатнє середовище конституційної демократії, в умовах якої конституційні права людини і громадянина діють безпосередньо та функціонує адекватна система конституційного контролю. Тільки за таких умов конституція є не знаряддя у руках державної влади, а Основним Законом громадянського суспільства, засобом гарантування гармонічного й стабільного розвитку, не тільки встановлюючи основні правила поведінки, а й межі влади, обмежуючи її правом.

Конституційна культура виявляється насамперед в аксіологічних основах самої конституції. Вивчення преамбули й особливо статей розділу 1 Конституції України засвідчує, що правова держава, народовладдя, вер-

¹¹ Загальна декларація прав людини (н 1).

Андрій Ірклієнко

ховенство права, гідність людини, свобода, конституційна демократія, розподіл влад, громадянська злагода, рівність, справедливість, толерантність, плюралізм, недопущення дискримінації, правосуддя та інші цінності в їхній органічній єдності становлять основу конституційного ладу нашої країни. Вони вперше в історії України на конституційному рівні були визнані та закріплені як основні цілі й принципи суспільного розвитку, визначили форму правління, державного устрою, політичного режиму в Україні.

Ці цінності утворюють системну цілісність із певною гарантією їх послідовної реалізації. Вони визначають характер й особливості сучасного українського конституціоналізму, характерними рисами якого, з одного боку, є:

- наявність в Основному Законі певного конституційного романтизму;
- максимальний наголос на загальнолюдські цінності і європейські конституційні принципи, без належного врахування особливостей системної трансформації;
- відірваність основоположних цінностей і принципів від соціальних реалій.

З другого боку:

- низький рівень конституціалізації суспільного життя;
- недостатній рівень конституційної правосвідомості громадянського суспільства;
- наявність деформованої, внутрішньо суперечливої, неповноцінної правової системи;
- відсутність єдиного ціннісно-системного розуміння орієнтирів суспільного розвитку¹².

Оскільки конституційна культура формується у взаємозв'язку з політичною і правовою культурою, в її зміст входять, крім іншого, уявлення про владу, громадянське суспільство, правову державу, суверенітет держави і суверенітет народу. Результатом формування конституційної культури є конституційна правосвідомість. Конституційну правосвідомість можна визначити як особливий вид правової свідомості, що відображає уявлення людини, суспільства про конституцію, її ролі в правовому регулюванні, права і свободи людини та громадянина, про демократичну державу.

На думку вчених, конституційна правосвідомість означає вищу форму правової свідомості, що являє собою сукупність правових знань, ідей, поглядів, а також проявів психологічного, емоційно-вольового характе-

¹² П. Добродумов, 'Конституційна культура в умовах трансформації українського суспільства' в *Проблеми становлення і розвитку правової системи України: матеріали науково-практичної конференції, т. 1* (Асоціація аспірантів-юристів 2011) 33–5.

ру (почуттів, емоцій, установок), що виражають ставлення індивіда, колективу, суспільства загалом до положень Конституції України, інших чинних конституційно-правових норм, до практики їхньої реалізації, а також до бажаних змін конституційно-правових інститутів. Статус конституційної правосвідомості як вищої форми правової свідомості зумовлений значущістю суспільних відносин, опосередкованих і регульованих нормами конституційного права, що становлять предмет його відображення¹³.

На жаль, нині спостерігається існування в Україні правового, зокрема конституційного, нігілізму. Подібні положення гальмують формування високої правосвідомості громадян. Конституційна культура може формуватися за умови досягнення певного рівня довіри суспільства. Відсутність довіри веде до закритості, байдужості і навіть до агресивності й протистояння сформованій системі.

Ведучи далі мову про реформування Конституції України, відзначимо, що одним із елементів початку спрямування нашої держави до європейських стандартів стало реформування у сфері судочинства. Була ухвалена низка нормативно-правових актів: Закон України “Про відновлення довіри до судової влади в Україні”¹⁴; Закон України “Про забезпечення права на справедливий суд”¹⁵, в якому викладена нова редакція Закону України “Про судоустрій і статус суддів”; Указ Президента України “Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки”¹⁶. Утім, на думку законодавця, для увідповіднення національного законодавства до європейських стандартів та забезпечення верховенства права у сфері правосуддя.

Наступним етапом українського конституціоналізму стали реформи конституційної юстиції в Україні у 2017 р. Абсолютно новою для Конституції України стала ст. 149¹, в якій передбачені підстави припинення повноважень судді Конституційного Суду України (далі – КСУ) та його звільнення. Раніше єдиним випадком припинення повноважень судді КСУ була його смерть, а всі інші випадки підпадали під поняття “звільнення” судді КСУ.

Закон України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)”¹⁷ змінив усталену практику, чітко розмежувавши окремі

¹³ В Головченко, А Потьомкін, ‘Конституційно-правова культура як чинник стабілізації державного правопорядку’ (2008) 9–10 Віче 32–4.

¹⁴ Про відновлення довіри до судової влади в Україні: Закон України від 8 квітня 2014 р. № 1188-VII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-18#Text>> (дата звернення: 02.04.2021).

¹⁵ Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text>> (дата звернення: 02.04.2021).

¹⁶ Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text>> (дата звернення: 02.04.2021).

¹⁷ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 52.

підстави як для припинення повноважень, так і для звільнення судді КСУ. Необхідно визначити, чим поняття “припинення повноважень” та “звільнення” судді КСУ між собою відрізняються. Так, припиненням повноважень є настання такої дії або події, яка автоматично позбавляє особу статусу судді, а звільнення судді КСУ потребує визначених законодавством доказів (медичний висновок, висновок постійної комісії з питань регламенту та етики КСУ тощо). Вагоме значення у реформуванні української конституційної юстиції має Висновок Венеційська комісія від 12 грудня 2016 р. № 870/2016.

Цей Висновок був підготовлений на прохання Президента України щодо законопроекту про КСУ, адже ‘проект закону перебуває в рамках зміненої Конституції’. Загалом навіть за наявності певних зауважень Венеційська комісія надала позитивну оцінку документові, зазначивши, що ‘проект закону, реалізувавши конституційні зміни, є наявним кроком вперед до європейських правових стандартів щодо конституційного правосуддя’¹⁸. Закон України “Про Конституційний Суд України” (далі – Закон № 2136-VIII)¹⁹ повністю реформував конституційну юстицію, запровадивши нові інститути. Форми звернення до КСУ повністю змінили свій зміст і склад суб’єктів, які мають право звертатися до нього.

Так, єдине, що залишилося спільного між підставами звернення за конституційним поданням у Законі України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-вр “Про Конституційний Суд України” та Законі № 2136-VIII є те, що і натеper конституційним поданням є письмове клопотання щодо визнання акта (його окремих положень) неконституційним. Поряд із цим на підставі конституційного подання КСУ може офіційно тлумачити Конституцію України. Відповідно до ст. 52 Закону № 2136-VIII суб’єктами права на конституційне подання є: Президент України, щонайменше 45 народних депутатів України, Верховний Суд, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Зауважимо, що особливе значення у формуванні нової конституційної культури має КСУ. Перш за все він сам є її найбільш примітним втіленням, оскільки вперше в історії України з’явився інститут, що забезпечує реальне верховенство і пряму дію Конституції, виконання органами публічної влади приписів, що містяться в Основному Законі. Він є не тільки уособленням нової конституційної культури в Україні, а й суб’єктом, який владно і змістовно впливає на неї – через формування конституційної концепції, впровадження за допомогою конституційного

¹⁸ Висновок Європейської Комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) щодо проекту закону про Конституційний Суд України № 870/2016 від 12 грудня 2016 р. <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/870_2016_2016_12_12.pdf> (дата звернення: 02.03.2021).

¹⁹ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>> (дата звернення: 02.03.2021).

правосуддя вищих правових (конституційних) імперативів у суспільні сфери. Водночас подекуди непрозорість рішень КСУ негативно впливає на рівень конституційної культури. Така ситуація продиктована, зокрема, тим фактом, що судді КСУ не можуть бути звільнені, за винятком настання певних подій.

Рішення про звільнення з посади судді КСУ Суд ухвалює щонайменше двома третинами від його конституційного складу. Дещо протилежною є ситуація в Чеській Республіці. Незважаючи на той факт, що Конституційний Суд у Чеській Республіці має особливий статус, який, як і в Україні, не входить до системи судів загальної юрисдикції. Про його специфічну роль говорить той факт, що безпосередньо йому присвячено положення статей 83–89 Конституції Чеської Республіки. Він відповідає за конституційність здійснення державної влади, зокрема через визнання недійсними законів, які суперечать конституційним положенням та Хартії основних прав і свобод. Діяльність цього органу зазвичай називається конституційним (судовим) контролем. У зв'язку з цим до його компетенції також входить ухвалювати рішення щодо відповідності конституційним нормам міжнародних договорів перед ратифікацією їх парламентом. Призначення суддів Конституційного суду, відповідно до ч. 2 ст. 84 Конституції Чеської Республіки, здійснюється Президентом за згодою Сенату (тоді як суддів інших судів призначає одноосібно Президент). Важлива гарантія – суддя Конституційного суду не може бути притягнений до кримінальної відповідальності без згоди Сенату (ч. 1 ст. 86)²⁰. Тож за згодою Сенату суддя Конституційного суду може бути звільнений або притягнутий до дисциплінарної чи іншої відповідальності. Вважаємо, що одним із проєктів змін до Конституції України має стати подання про внесення статті стосовно можливості звільнення суддів КСУ рішенням депутатів Верховної Ради України.

Висновки. Проблеми розвитку теорії конституційної реформи мають значущий політичний контекст. Діалектичне протиріччя між необхідністю охорони Конституції України та потребами подальшого конституційного розвитку нашої держави визначає питання про необхідність і можливість проведення конституційної реформи як одну з найбільш гострих і дискусійних політичних проблем, що виражається і в сучасній конституційно-правовій доктрині. У процесі політичних дискусій, обговорення актуальних проблем вдосконалення конституційних основ життя українського суспільства в правовій літературі, а також при здійсненні державної і регіональної правотворчості визначені й удосконалюються підходи до оцінки умов зміни діяльності КСУ та вироблення конституційної культури суспільства.

²⁰ Конституція Чеської Республіки от 16 декабря 1992 г. <https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/czech/czech--r.htm> (дата звернення: 02.03.2021).

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Arutjunjan G, *Konstitucionnaja kul'tura: uroki istorii i vyzovy vremeni* (2005) (in Russian).

Journal articles

2. Holovchenko V, Potomkin A, 'Konstytutsiino-pravova kultura yak chynnyk stabilizatsii derzhavnoho pravoporiadku' (2008) 9–10 Viche 32–4 (in Ukrainian).
3. Krjazhkov V, 'Konstitucionnaja kul'tura v zerkale pravosudija Konstitucionnogo Suda Rossijskoj Federacii' (2011) 4 Aktual'nye voprosy konstitucionnogo pravosudija 106–17 (in Russian).
4. Kondrashova K, 'Reguljatory obshhestvennyh otnoshenij' [2017] 3 (16) Rossijskaja nauka i obrazovanie segodnja: problemy i perspektivy 29–31 (in Russian).

Conference papers

5. Dobrodumov P, 'Konstytutsiina kultura v umovakh transformatsii ukrainskoho suspilstva' v *Problemy stanovlennia i rozvytku pravovoi systemy Ukrainy: materialy naukovopraktychnoi konferencii* (Asotsiatsiia aspirantiv-iurystiv 2011) (in Ukrainian).

Andrij Irkliienko

25th ANNIVERSARY OF THE CONSTITUTION OF UKRAINE: ON THE WAY TO FORMATION OF THE CONSTITUTIONAL CULTURE

ABSTRACT. Analysis of Ukrainian political and legal processes shows that one of the main causes of political crises that our country has experienced and is experiencing is not so much the shortcomings of the text of the Constitution of Ukraine as the lack of proper political and legal culture, respect for the Basic Law. means, in particular, the need for the application of the rules of law and their interpretation to be guided primarily by the interests of man and society, and not the official, party or state.

The purpose of the study is to analyze the trends of reforming the Constitution of Ukraine over the past 25 years.

Methodologically reasonable is the conclusion that the history of the constitution in any country is inseparable from the history of society and the state. Each stage of their development is characterized by new moments in socio-economic and political relations, the implementation of state functions, changes in the form of government. The adoption of constitutions has the task of reflecting all qualitatively new phenomena. The content of economic, political, spiritual and other social processes currently taking place in our country allows us to conclude that a qualitatively new stage in the development of Ukrainian society and the state. The Constitution of Ukraine came into force upon its adoption and came into force in the specific historical and political conditions prevailing in the country in 1996 and characterized by the existence of a fairly strong President of Ukraine, a politically unstructured Parliament and a generally unformed political system. These circumstances provided an opportunity to actually distort the constitutionally established model of state power in which the established limits of presidential powers

were expanded, which led to a violation of the balance of checks and balances in the mechanism of state power.

A serious shortcoming of the Constitution of Ukraine is its excessive “universality”. On the basis of the same constitutional provisions, the economy was liberalized, the state’s position in the economic sphere was strengthened, and the “power vertical” was built. Undoubtedly, the reform of the Constitution of Ukraine in the context of the introduction of a bicameral parliament presupposes the existence of clear political ideas about the ways of development of Ukrainian statehood. However, the range of such political ideas is quite wide – from liberal to totalitarian. From a political standpoint, the Constitution of Ukraine is criticized both for the lack of liberalism and for “excessive” political and economic freedom.

KEYWORDS: Constitution of Ukraine; Constitutional Court of Ukraine; constitutional culture; constitutional reform.